

Mgr. Václav Moravec:

Vývoj koncepce rozhlasového vysílání v České republice (1990–2000)

Právě letos totiž dopisujeme pomyslnou první kapitolu novodobé historie rozhlasového vysílání v České republice. Je to deset let, co se v naší zemi začal utvářet duální systém rozhlasového vysílání. Listopad '89 byl nejen počátkem proměn politických a společenských institucí, ale i počátkem proměn institucí mediálních.

Šíře tématu mého vystoupení by přinejmenším naplnila dva semestry vysokoškolského předmětu. Jsa zvýhodněn i znevýhodněn současně tím, že Český rozhlas vydal rozšířenou verzi mé diplomové práce „Deset let duálního systému v ČR“, mohu následující vystoupení rozdělit do dvou částí, přičemž část první bude stručným shrnutím závěrů mé práce. Je potom celkem logické, že hlavní důraz kladu na část druhou. Vědom si toho, že hovořím k mediálnímu posluchačstvu, použiji k pojmenování obou podtémat bombastických sloganů. Část první nese označení „BOJ O ÉTER“ a část druhá „TŘI OTAZNÍKY“.

1. BOJ O ÉTER

Boj o éter začal v České republice před deseti lety, kdy byl prolomen monopol tehdejšího Československého rozhlasu na výrobu a šíření rozhlasových programů. Boj o éter pokračuje dosud. A boj o éter pravděpodobně v dohledné době jen tak neskončí.

Při důkladném studiu vzniku a utváření duálního systému rozhlasového vysílání v České republice můžeme pozorovat tři hlavní údobí.

Údobí první: Kladení základů duálního systému se odehrálo v letech 1990–1992. K prolomení monopolu Československého rozhlasu na výrobu, vysílání a šíření rozhlasových programů došlo v lednu 1990. Tehdy ředitel francouzské soukromé rozhlasové stanice Europe 2 Martin Brisac podepsal dohodu o spolupráci s generálním ředitelem Československého rozhlasu Karlem Starým. Výsledkem dohody bylo, že Československý rozhlas uvolnil stanici Europe 2 svůj pražský kmitočet 88,2 MHz a od 21. března 1990 začal na zmíněné frekvenci šířit její francouzský program, přičemž vysílání stanice bylo

čtyřicetihodinové. Europe 2 dohodou o spolupráci s Čs. rozhlasem obešla oficiální povolení vlády, která s tímto krokem nesouhlasila. Z dnešního pohledu šlo o nestandardní krok – státní rozhlas se vzdal jedné ze svých kvalitních frekvencí a začal spolupracovat se soukromým subjektem. V roce 1990 vláda ČSFR souhlasila svým usnesením s dočasným využitím technických prostředků československých spojů k šíření vysílání zahraničních rozhlasových stanic. Šlo o Svobodnou Evropu, BBC a RFI, které zajišťovaly pluralitu vysílání. Kvůli pomalé přípravě nové mediální legislativy a netrpělivosti žadatelů o provoz privátního rozhlasového vysílání se však v roce 1990 objevil fenomén pirátského vysílání (Rádio Stalin, Rádio Ultra a Rádio Podzemí), který přinutil vládu ČSFR k vytvoření meziresortní komise. Tato „provizorní“ instituce udělila první licence k experimentálnímu rozhlasovému vysílání. Tlak zájemců o provozování rozhlasového vysílání donutil meziresortní komise (nejprve při vládě ČSFR, po rozpadu Československa při Ministerstvu kultury ČR) k udělení bezmála čtyřicítky licencí. Vznikl rovněž zákon o Českém rozhlasu, který pevně ukotvil vysílatele veřejné služby (tzv. veřejnoprávní rozhlas) v našem duálním systému. Tato právní norma zároveň definovala orgán (Radu Českého rozhlasu), jímž se uplatňuje právo veřejnosti na kontrolu vysílatele veřejné služby.

Údobí druhé: Začalo vznikem standardní regulační instituce v duálním systému vysílání. Rada České republiky pro rozhlasové a televizní vysílání byla ustavena v březnu 1992. Ihned v počátku své činnosti začala uplatňovat na rozhlasovou část české mediální krajiny liberální principy v simplifikované podobě. Hlavním cílem Rady bylo udělit co největší počet licencí. Duální systém se ocitl v nerovnováze. Veřejnoprávní část poškodilo přijetí zákona č. 36/1993 Sb., který přerozdělil vysílací sítě mezi Český rozhlas a soukromé stanice. Zájmy provozovatelů vysílání na základě licence potlačily zájmy vysílatele veřejné služby. Českému rozhlasu se nedostávalo v té době pozornosti, jakou by si, jako provozovatel vysílání ze zákona, zaslouhal. Z dnešního pohledu se jeví, že Český rozhlas byl brán

pouze jako apendix duálního systému vysílání a nikoliv jako jeho rovnocenná část. K tomu však přispěla i práce vedení veřejnoprávní instituce, které nedokázalo definovat postavení Českého rozhlasu jako celku v duálním systému a diferencovat cíle a prostředky jeho jednotlivých programových okruhů mezi sebou navzájem. Na druhé straně liberalizace bez jasné koncepce a pravidel vedla v rozhlasové části naší mediální krajiny téměř ke kolapsu soukromých rozhlasových stanic. Počet privátních rádií narůstal geometrickou řadou: v roce 1994 působilo v oblasti rozhlasového vysílání v České republice 59 provozovatelů. V roce 1995 jich bylo již 87. Až v roce 1997 se jejich počet poněkud snížil – na 79. Toto období skončilo v roce 1996, kdy Rada při vlastní práci pocítila důsledky liberální novely zákona o vysílání z prosince roku 1995. Regulační instituce se ve svých oficiálních dokumentech pokusila o sebekritickou reflexi své předchozí licenční politiky a začala se podrobněji zabývat i dalším vývojem privátního rozhlasového vysílání. Vysílání veřejné služby však nadále zůstávalo na periferii zájmů Rady ČR pro rozhlasové a televizní vysílání.

Údobí třetí a poslední: Počalo v roce 1997 a pokračuje dosud. Je pod vlivem diskusí, které souvisejí s přípravou nové mediální legislativy. Zákon o elektronických médiích předložila vláda Parlamentu ČR letos a tato právní norma ovlivní budoucnost našeho duálního systému. V souvislosti s novou mediální legislativou si Rada začala uvědomovat nutnost jasné a zřetelné koncepce své další činnosti. Ve výročních zprávách regulační instituce se již náznaky takové koncepce objevují. Bohužel i nadále schází hlubší analýza stavu a možností naší mediální krajiny, které se veřejnost (odborná i laická) v prvním desetiletí existence duálního systému nedočkala.

Ač byla naše země prvním státem střední a východní Evropy, v němž byly položeny základy duálního systému, došlo k neblahému jevu: bezbřehé liberalizaci. Důsledky uplatňování zjednodušeného pojetí liberalismu na fungování mediální krajiny je možné pozorovat dosud. Rada České republiky pro rozhlasové a televizní vysílání se konečně po deseti letech ve své výroční zprávě za loňský rok přihlásila k odpovědnosti za obě části duálního systému vysílání.

Pro budoucnost a další vývoj našeho duálního systému rozhlasového vysílání je nezbytné

především zformulovat odpověď na několik základních otázek:

Jaké postavení má mít vysílatel veřejné služby v našem duálním systému?

A je jeho stávající postavení dostatečné?

Co je úkolem soukromého rozhlasového vysílání a co od něj očekáváme?

V jakém vztahu mají být vysílatel veřejné služby a soukromá rádia?

Má existovat mezi oběma složkami duálního systému konkurenční vztah?

A pokud ano, v čem?

Odpověď na tyto elementární otázky je nezbytným předpokladem pro formulaci jasné koncepce budoucnosti duálního systému rozhlasového vysílání. Vývoj v rozhlasové části naší mediální krajiny v posledních deseti letech jasně dokázal, že tato představa nám scházela a schází. A tím se dostávám ke druhé části svého vystoupení.

2. TŘI OTAZNÍKY

V této části se pokusím odpovědět na tři zásadní otázky, které souvisejí s dalším vývojem duálního systému rozhlasového vysílání a které zazněly již před chvílí.

Otazník první: *Jaké postavení má mít vysílatel veřejné služby v našem duálním systému a je jeho stávající postavení dostatečné?*

Právě končící desetiletí vzniku a rozvoje duálního systému rozhlasového vysílání v České republice je jasným důkazem, že postavení vysílatele veřejné služby v rámci tohoto systému je nerovnocenné. Znovu bych mohl použít – výstižný, byť trochu nadnesený – přírůbek s apendixem. Příčiny tohoto postavení jsou v zásadě tři: 1) práce vedení vysílatele veřejné služby, 2) úspěšná lobby soukromých vysílatelů a 3) nepochopení elity s rozhodovacími pravomocemi, jakou roli hraje vysílání veřejné služby v mediálním a sociálním systému.

Mediální krajina začátku 21. století se vyznačuje především dynamickým rozvojem a rozšiřováním nových technologií (resp. telematických médií). S tím souvisí i zvyšující se míra zpochybňování budoucího postavení vysílatelů veřejné služby. Častěji než kdykoliv předtím zaznívá otázka: Nakolik je postradatelná existence vysílatelů veřejné služby v době, kdy digitální a internetové technologie mnohonásobně rozšíří počet rozhlasových a televizních programů? Odpo-

věd' na výše vyřčenou otázku je jednoduchá: Existence vysílatelů veřejné služby bude i v budoucnu nepostradatelná!

Tím se dostávám k tomu, jaké postavení má mít vysílatel veřejné služby v našem duálním systému rozhlasového vysílání. Ukotvení vysílatele veřejné služby v naší mediální krajině by mělo být postaveno především na třech hlavních pilířích: 1) vysílatel veřejné služby jako instituce posilující demokratický vývoj společnosti, 2) vysílatel veřejné služby jako kulturní instituce a 3) vysílatel veřejné služby jako instituce s nejdůvěryhodnějším zpravodajstvím.

Pilíř první – vysílatel veřejné služby jako instituce posilující demokratický vývoj společnosti: Deklarace, přijatá na pražské konferenci ministrů Rady Evropy ohledně mediální politiky v prosinci 1994, obsahuje tezi, že dobře financované veřejnoprávní instituce jsou nepostradatelné pro zdravý vývoj médií v rámci demokratické společnosti. Dokument obsahuje devět bodů spojených s tzv. veřejnoprávním posláním, které jsou definicí nových cílů vysílatelů veřejné služby.

Vysílání veřejné služby je jednou z mála oblastí – ne-li jedinou, která popírá všeobecně přijímaný názor, že současná média se musí řídit diktátem trhu. Tzv. veřejnoprávní média působí ve veřejném prostoru, v němž je toto hledisko nepostradatelné.

Pilíř druhý – vysílatel veřejné služby jako kulturní instituce: Žádný soukromý rozhlas nemá – a pravděpodobně ani nikdy mít nebude – tak bohaté archivní zdroje jako tzv. veřejnoprávní rozhlas. Bohatá historie Českého rozhlasu učinila z této instituce něco, co bychom mohli nazvat součástí kulturního dědictví. A nezastupitelnou úlohu hraje vysílatel veřejné služby v tom, co bychom mohli nazvat normotvornou funkcí médií.

Pilíř třetí – vysílatel veřejné služby jako instituce s nejdůvěryhodnějším zpravodajstvím: Profesor masové komunikace na Amsterodamské univerzitě Denis McQuail, a není zdaleka sám, si položil otázku: Do jaké míry mohou mediální organizace uplatňovat nárok na autonomii ve vztahu nejprve ke svým vlastníkům a v druhé řadě pak k ostatním přímým ekonomickým činitelům ve svém okolí, zejména k těm, kteří médiiím zajišťují provozní kapitál – tedy k investořům, inzerentům a sponzorům? Mediální organizace – v našem případě soukromé rozhlasové stanice, jejichž jediným zdrojem příjmů je inzerce, zejména tam, kde je o ni tvrdý boj,

a Česká republika toto kritérium splňuje – jsou nejnáchylnější k ovlivnění tlakem inzerentů. Kam mířím? Vysílatel veřejné služby musí podniknout co nejrychleji všechny kroky k tomu, aby jeho příjmy nebyly závislé na inzerentech a sponzorech. Jedině poté je možné hovořit o nejdůvěryhodnějším zpravodajství, v současnosti tato teze stále ještě neplatí. Tím se však dostáváme k problému financování vysílání veřejné služby. Všechny dosud provedené studie ukazují, že uživatelské (v našich zeměpisných šířkách nazývané jako koncesionářské) poplatky stále představují nejlepší způsob financování vysílatelů veřejné služby. V mnoha zemích však uživatelské poplatky nestačí pokrýt veškeré náklady vysílatelů, protože buď neexistuje žádný efektivní systém jejich vybírání, nebo se proti nim stavějí občané, přetíženi daňovými nároky státu, anebo zkrátka neposkytují dost prostředků k zajištění maximálně kvalitního programu. Nabízí se jedno možné východisko, o němž se zmiňuje Marc Raboy, profesor na katedře komunikací Univerzity v Montrealu: pouze daně plynoucí ze soukromého sektoru umožní vysílatelům veřejné služby úspěšně se rozvíjet a plnit své poslání. O této tezi bude ještě řeč.

Otazník druhý: *Co je úkolem soukromého rozhlasového vysílání a co od něj očekáváme?*

V zásadě existují dva modely, jaké postavení může mít soukromé vysílání v duálním systému.

Model první si dovoluji pojmenovat sloganem – rozhlas je pouze průmyslové odvětví. Tento model předpokládá, že soukromé vysílání je tu jen a jen proto, aby generovalo zisk pro majitele daného média. Na privátní vysílání se nenahlíží jako na společenskou – či dokonce kulturní – instituci. Řečeno slovy prezidenta Asociace provozovatelů soukromého vysílání Michala Zelenky „soukromé rádio je pouze obalem (či futrálem) na reklamu“. V případě uplatnění tohoto modelu by mohla část zisků z privátního vysílání tvořit jeden z příjmů vysílatele veřejné služby. A tím se znovu vracím k tomu, co tvrdí profesor Marc Raboy: pouze daně plynoucí ze soukromého sektoru umožní tzv. veřejnoprávním vysílatelům úspěšně se rozvíjet a plnit své poslání. Toto řešení je možné najít rovněž ve zprávě Světové komise pro kulturu a rozvoj z roku 1995, která definuje vysílání jako nedělitelné, společné dědictví lidstva. „Pokud připustíme, že systém médií představuje jako celek veřejnou službu, pak je vybí-

rání daní od komerčních organizací, kterým vysílací sektor zajišťuje zisk, obhajitelné. Daný návrh vypadá poněkud odvážně. Není však o nic odvážnější než myšlenka, že různé obchodní podniky by měly odvádět přiměřenou část svých příjmů do státní pokladny ve prospěch nejrůznějších aktivit, které společnost pokládá za nepostradatelné. Měli bychom dosáhnout takového modu vivendi, který uvolní tržní síly uvnitř vysílacího sektoru a zároveň umožní vysílatelům veřejné služby získat výhradní právo na využívání některých jeho významných oblastí," píše Marc Raboy a pokračuje, „pokud tzv. veřejnoprávní vysílání nebudou soupeřit o komerční příjmy, můžeme jim zajistit finance z peněz spojených s komercí. Vysílatelé veřejné služby se pak budou moci soustředit na programování, které je odlišuje od ostatních vysílatelů. Získají možnost znovu definovat své poslání s ohledem na požadavek nalézt správný poměr mezi inovací a kvalitou. Dynamické fungování tzv. veřejnoprávního sektoru bude mít příznivý dopad na celý vysílací systém: ukáže, v čem jsou přednosti vysílání a co od něj společnost očekává.“

Prof. PhDr. Miloš Petrusek, CSc.:

Normotvorná funkce veřejnoprávního média

Dámy a pánové, já vím, že jste se dnes sešli, abyste diskutovali o společensky mimořádně závažné věci, která se týká skutečně života společnosti celé, proto pravděpodobně není úplně vhodné, začnu-li dvěma drobnými historkami, ale ony přece jenom něco vysvětlí. Dnes ráno u snídání mně má žena pravila: choti – občas mě tak oslovuje, jestlipak víš, kam vlastně jedeš? Já říkám, vím, do Poděbrad. Ale víš, že se tam bude jednat o duální rozhlasové vysílání? Já vím. Ale já vím, že ty o tom nic nevíš, řekla ona. Odtušil jsem – všimněte si tohoto krásného rozhlasového slova – a co si myslíš, že jsem dělal dnes od půl čtvrté od rána? Studoval duální rozhlasový systém. Kdybych byl tušil, že tady vystoupí pan dr. Šmíd, tak jsem si ušetřil tyto čtyři hodiny a omluvil se.

Poznámka druhá: včera mě uváděl před prvním ročníkem, kde jsem přednášel, jeden můj kolega a zdůraznil, že jsem akademickým socio-

Model druhý si dovolím označit souslovím – rozhlas nejen jako průmyslové odvětví, ale i jako společenská instituce. Tento model vychází z teze, že soukromé vysílání má sice generovat zisk, plní však ještě jednu důležitou funkci – funkci sociální odpovědnosti, kterou naplňuje například větším podílem zpravodajství a publicistiky ve svém vysílání. Za to pronajme stát privátním provozovatelům téměř bezplatně kmitočtové spektrum. V tomto modelu hraje důležitou roli regulační instituce – v našem případě Rada ČR pro rozhlasové a televizní vysílání.

Otazník třetí: *V jakém vztahu mají být vysílatel veřejné služby a soukromá rádia?*

Stručná odpověď zní: obě složky duálního systému by se měly vzájemně doplňovat, protože jak vyplývá z výše vyřčeného, role vysílatele veřejné služby a vysílatelů privátních je v mediálním systému rozdílná.

Dámy a pánové, dovoluji mi, abych své vystoupení uzavřel příměrem. Každý boj, tedy i náš boj o rozhlasový éter, zpravidla mívá vítěze a poraženého. Chceme-li, aby duální systém rozhlasového vysílání v České republice byl funkční, nemělo by v něm být ani vítězů, ani poražených. Děkuji vám za pozornost.

logem. Chtěl tím říci, že jsem tím sociologem, který se zabývá takovým tím – nechci říci – prázdným tlacháním, ale spekulativním teoretickým uvažováním o věcech, které se samozřejmě nedají srovnat s marketingovými výzkumy a výzkumy veřejného mínění, popularity politiků atd. atd. Pokusil jsem se studenty přesvědčit o tom, že i akademická sociologie má co říci k praktickým problémům. Podařilo-li se mi totéž v kontextu normotvorné funkce veřejnoprávního rozhlasu, nevím, ale v každém případě se o to pokusím.

Jestliže něco naší žurnalistice, publicistice a našim masovým médiím principiálním a zásadním způsobem chybí, pak je to nepochybně teoretický, ideový, duchovní a filozofický fundament. Chybí nám filozofie médií v pravém slova smyslu. Nikoli filozofie v tom významu, jak toho slova používají ti, kteří mluví o filozofii fotbalové hry, o filozofii vzpírání, ale filozofie v doslovném významu toho slova. Velice přesně tu myšlenku

vysovil autor, z něhož si dovolím dnes dvakrát citovat, francouzský sociolog Gilles Lipovetsky v knížce, kterou smím-li, doporučuji vaší pozornosti, „Soumrak povinnosti“: „V každém případě vznikla nová dosud neznámá kultura, která se masově rozšířila a již lze nazvat postmoralistní v tom smyslu, že do popředí staví svědectví a službu faktům, nikoli ideálům. Filozofie informace není ani moralistní, jejím cílem je ukazovat to, co je, a nikoli říkat, co by mělo být. Ani amorální, jí jde především o pravdivost a nestrannost. Je postmoralistní.“ Ideální televizní noviny mají stát mimo dobro a zlo, mají dodržovat přísnou neutralitu tónu, mají přinášet krátké a přímé záběry, tedy být do určité míry sledem informací bez komentářů a interpretací, nekárat, neposuzovat. Přednost faktů před hodnotami je jen jednou z tváří postmoralismu médií v konkrétní skutečnosti, a o tom tady mluvil Mgr. Moravec, informace je rovněž zbožím, jež se prodává a hledá si stále širší publikum. V těchto podmínkách pak se stává jakousi směsicí neutrality a senzacechtivosti, objektivit a spektakulárností.

Ano, dámy a pánové, to je filozofická myšlenka, která se týká principiálního problému, o kterém chceme mluvit, totiž problému normotvorné funkce veřejnoprávního média. V názvu samém je však obsaženo něco, čeho jsem se lekl, protože jsem si toto téma nevybral, nezvolil ani nenazval a marně tady v řadách mezi vámi pátrám, kdo na mě tuto boudu ušil. V tom názvu je totiž zabudováno něco, co bych sám, když dovolíte, nepřipustil, aby tam zabudováno bylo. Totiž tři věci, tři explicitní předpoklady. Za prvé, že víme, že veřejnoprávní média, ba média vůbec, plní normotvornou funkci, za druhé, že víme, jak se to dělá, a za třetí, a to je podstatné a vzhledem k času položím na tuto třetí komponentu důraz, že víme, jaké normy má veřejnoprávní médium, tedy v našem případě veřejnoprávní rozhlas, spolu tvořit, formovat, distribuovat a šířit. Ale právě to všechno, dámy a pánové, je v naší pozdní společnosti na počátku 21. století sporné. Ta první teze, že víme, že média plní normotvornou funkci, je zpochybněna citátem, který jsem uvedl na začátku. Lipovetsky říká „fakta, ne normy, fakta, ne hodnocení“. To je téma, které sociologie zná leta letoucí a vy jako praktici, kteří žijete v mediální sféře, víte, že fakta

a hodnocení se oddělit fakticky nedají. Proklamativně se ale oddělují vždycky, vždycky říkáme, že toto je informace, toto je komentář. Ve skutečnosti komentář a informace nezřídka splývají. Volba informace je samozřejmě hodnocením atd. atd. To jsou věci, které sociologové znají od roku 1910 díky Maxu Weberovi, mediální znalci o něco malinko později, díky jiným autoritám.

Druhá věc, že víme, jak se to dělá, je samozřejmě zpochybněna tím, že studia vlivu médií na deklarované, realizované chování a normy jsou stále ještě ne-li v plenkách, tedy na úrovni batolecí, a ne mnoho o tom víme.

A to třetí téma je velice podstatné tím, že klade jinou otázku: předpokládá totiž, že víme, protože chceme distribuovat určitý typ norem, jak se změnil normativní řád. Normativní řád, v němž žijeme dnes, na počátku 21. století, se změnil principiálním a zásadním způsobem, a nikoli pouze proto, jak tvrdí někteří, poněkud zjednodušující publicisté, že žijeme v postkomunistické společnosti, v níž za všechno mohou komunisti, tedy ne komunisti – bolševik, to je krásné slovo, které žurnalisté vymysleli, a teď za to trpíme, takže je tady ten chaos normativní a morální atd. Není tomu ani zdaleka tak, i když samozřejmě, a já se o tom zmíním alespoň v jedné nebo dvou větách, pokud čas dovolí, i když není mimo pochybnost, že komunistická éra se samozřejmě na povaze hodnotového a normativního řádu naší společnosti podstatným způsobem podepsala.

Můj výklad k tématu, jak se změnil normativní řád a co s tím mohou veřejnoprávní média dělat, tedy tuto druhou část svého výkladu rozdělím, jestli dovolíte, na pět A. Použiji pět slov, která začínají písmenem A, a každé z těch slov označuje nebo charakterizuje velmi podstatnou situační proměnu, o níž můžeme v dnešní postkomunistické, posttotalitní společnosti mluvit. Jsou to slova:

- anomie,
- askeze,
- ambivalence,
- adiaforizace,
- amorálnost.

Za prvé – pojem anomie. Pojem anomie je principiální a má zásadní význam pro pochopení jakéhokoliv normativního řádu, protože označuje proces rozkladu normativního řádu. Pojem ano-

mie zavedl, jak je známo, do sociologie Durkheim, ale pojem sám je dnes, a to bych rád zdůraznil, součástí všech masmediálních studií, a proto žádný žurnalista by neměl nevědět, co to je. Řekne-li se, že Rusko je ve stavu anomie, mělo by se vědět, že je ve stavu morálního rozkladu, přičemž morálním rozkladem se rozumějí tři věci:

Za prvé je to buď úplný pád normativního řádu, tzn. nikdo nerespektuje nic, nebo – druhá situace, se dostávají do konfliktu dva nebo tři normativní řády, které mezi sebou soupeří, a lidé se tedy mezi nimi stěží orientují, obtížně vybírají, dostávají se do stavu dezorientace, morálního vykořenění, nejistoty atd. To zatím není situace v České republice. Situací České republiky je toto: Třetí forma anomie je dána tím, že norma a hodnota, která je jí nadřazena, nejsou v souladu, nebo vůbec chybí vztah norma–hodnota. Norma, která je definována jako určité pravidlo, které reguluje chování podle stupně přijatelnosti toho chování společností, nikdy neexistuje sama o sobě. Norma má nad sebou nějakou hodnotu, kterou vyjadřuje, „kryje“.

Norma je tedy vlastně do podoby praktické direktivy převedená hodnota. Norma, pod níž, a to je ta třetí úroveň, není sankce, tzn. není nějaký způsob, jímž tuto normu můžeme vynutit anebo její dodržování odměnit, taková norma nefunguje. Každá norma musí být podpořena sankcí. Tato trojčlenka – hodnota, norma, sankce – tvořila celá staletí, ba tisíciletí, chcete-li křesťanské, chcete-li evropské, chcete-li evropo-americké civilizace, jednotu. V posledních desetiletích, a nejenom v postkomunistických zemích, dokonce v západních zemích to začalo dřív, dochází k rozpojení této vazby, k rozpojení vazby mezi hodnotou, normou a sankcí. Tzn. chceme a vyžadujeme dodržování určitých norem, ale už nepředpokládáme, že lidé věří, že ta norma má oporu v nějaké hodnotě. Žádáme pracovní výkony, já to teď řeknu zjednodušeně, pak uvedu příklady přesnější, žádáme pracovní výkony, ale zapomněli jsme, že práce jako hodnota zmizela v hodnotovém žebříčku z prvních míst a ocitá se kdesi dole, dole, dole. Pracovní výkon, tedy norma pracovního výkonu, ztrácí své hodnotové zakotvení, ztrácí své hodnotové krytí. Stejně tak na druhé straně normy, které upravují, jak máme nakládat se životním prostředím. My postavíme nádherné sídliště – Na zelené

louce nebo Na tý louce zelený, tam byla kdysi nebo tam ještě stále je krásná hospoda. Tak ho tam šoupli až k tomu krčskému lesu, samozřejmě proti všem platným předpisům, nicméně stalo se. Jestliže dochází k rozpojení hodnoty, normy a sankce, dochází ke stavu, který mírně, ale přece jen velice důrazně upomíná na anomický stav.

V tomto typu anomického stavu žijí všechny vyspělé společnosti, právě proto, že došlo k velmi podstatnému posunu ve vývoji mravních norem nebo chcete-li morálních systémů. Za prvé: prvním vývojovým stadiem evropo-americké kultury, tedy evropské kultury, západoevropské kultury, křesťanské kultury byla morálka, která měla náboženské krytí. Ona měla za prvé, a teď zase ta trojčlenka: nahoře transcendentní hodnotu v podobě spásy, dole sankci v podobě strachu – nebudeme rozebírat, víme, o co jde. Šlo o transcendentní zakotvení morálky, přičemž velmi podstatným činitelem této transcendentně zakotvené morálky bylo vědomí hříchu. Hřích je samozřejmě věc psychologicky strašná, ona je ambivalentní, ona je nebezpečná. Ale fungovalo tady svědomí, člověk věděl, kdy překračuje normu, atd. Přichází etapa druhá, které říkáme morálka moderní, morálka, která má svůj prapůvod v osvícenství a která má sankci ve veřejném mínění. Ta sankce i to transcendentní zakotvení postupně ustupují, transcendentním zakotvením se stávají filozofické a mravní systémy – teoretické. Sankcí se stává veřejné mínění, odsudek veřejnosti, odsudek společenství etc. etc. Je to – jak tomu říká Lipovetsky, a to je velmi šťastné, lepší označení, než kterého používá Bauman ve své Postmoderní etice, je to morálka povinnosti: všichni vědí, jakou povinnost vykonávat mají, co je čeká, jaké sankce je čekají, jestliže tu povinnost vykonávat budou, jaké je čekají, když ji vykonávat nebudou atd., je to současně morálka heroická. Je to morálka, která ctí hrdiny, morálka, která dokáže postavit na piedestal nejenom válečníka, ale všimněte si prosím, že to byl komunistický vynález, také hrdinu práce. To byl typ moderní morálky, kdy hrdina socialistické práce opravdu vypovídá o tom, co mělo své zakotvení, a teď to zní neobyčejně komicky, skutečně prapůvodně až v tom osvícenství.

Opakem anomické společnosti, která, jak jsem již načrtl, rozpojila hodnotu, normu a sank-

ci, je tedy společnost, která je konsenzuální. Základním úkolem veřejnoprávní služby, veřejnoprávních médií je dosahovat konsenzu ve společnosti, hodnotového, názorového a normativního konsenzu. Žádná společnost nemůže existovat, tady mluvím jako Talcott Parsons, žádná společnost nemůže existovat ve stavu rovnováhy a stability, jestliže v ní neexistuje alespoň elementární hodnotový konsenzus. Uvědomuji si, jak je obtížné hodnotového konsenzu dosáhnout. Dovolte, abych uvedl šest výroků, které ukazují, v jak v složité situaci jsme:

První dvojice výroků zní takto: Člověk přišel na svět proto, aby byl šťastný; svět je slzavé údolí, kterým musíme projít, abychom došli věčné blaženosti.

Druhá dvojice: štěstí nebo alespoň předpoklady pro lidské štěstí by měl vytvořit stát; štěstí je věcí individuálního výkonu, individuálního úsilí, schopností, šikovnosti, případně i jiných dispozic.

A konečně třetí: De Bruyer říká: při pohledu na některé druhy bídy by se měl člověk stydět. Herbert Spencer, jeden z klasiků světové sociologie, píše: nuzák, který leží v příkopě, se nachází na místě, na které náleží.

Dámy a pánové, tato šestice výroků vlastně ukazuje ambivalentnost společnosti, v níž žijeme. O téměř každém sociálním fenoménu můžeme totiž současně prohlásit kladnou i negativní výpověď, můžeme se vyjádřit pozitivně, negativně, tak i onak. Ale to je myšlenka, kterou znali již staří Řekové. Ta první dvojice výroků naznačuje spor hedonismu a askeze, protože je-li svět slzavým údolím atd. atd., pak je to svět, v němž mohu požadovat po člověku, aby žil asketicky a prostřednictvím askeze dosahoval věčné blaženosti. Ale jestliže je svět stvořen proto, abych dosáhl na tomto světě a pouze na tomto světě štěstí, pak sdílím filozofii hedonistickou atd. Ta druhá dvojice vypovídá o konfliktu individualismu a kolektivismu: tragický spor devatenáctého a dvacátého století, který se táhne celou naší epochou. Ta třetí dvojice je sporem filantropie a radikálního liberalismu. Všechny základní filozofie zde máte přirozeně jako na dlaní a charakteristiku naší společnosti také.

Otázka, kterou je nutné si položit, zní potom takto: Je to společnost amorální? Je společnost, která je v tomto stavu ambivalence,

kteřá je ve stavu počínající anomie, je taková společnost nutně amorální? Na tuto otázku existují v literatuře, která je kvalitní a odpovědně vybraná, tři názory: za prvé pozitivní – není, taková společnost amorální není. Společnost, která je založena na onom typu etiky nebo morálky, o němž jsem mluvil, je morálkou s individuální odpovědností. Jestliže musím každý den volit a rozhodovat se, pak musím volit a rozhodovat se odpovědně a беру odpovědnost za všechno, co učiním, já ve vztahu k sobě i ve vztahu ke svým bližním. Je to společnost odpovědnosti, radikální plurality, protože všichni, každý jeden z nás se rozhodujeme a každý se můžeme rozhodovat jinak. A tedy nutnost tolerance, právě proto, že každý z nás se může rozhodovat jinak. Na tom samozřejmě něco je. Obhájcem tohoto názoru – řekl bych velmi pozitivního, s mírnou skepsí, je Zygmund Bauman, kterému bych takový názor, vzhledem k tomu, že je mu 77, nepřisoudil, ale jak vidíte, i velmi dospělí lidé mohou mít názor, smím-li použít tohoto slova, velmi progresivní.

Druhý názor je skeptický. Ten říká, že sice jde o společnost pluralitní, ale nekonsenzuální, společnost, která je vnitřně velmi slabá, snadno nepadnutelná zvnějšku i zevnitř, která není schopna se bránit exogenním vlivům, které, kdyby zaútočily příliš velkou silou, prostě tuto společnost zdolají a zničí. Tento skeptický názor ústí až v tezi, že žijeme ve společnosti, které se říká společnost permissivní. To už není společnost tolerantní, to je společnost permissivní, která dovoluje všechno. To je společnost, v níž můžete všechno, dokonce i to, co zákon zakazuje, i to můžete, protože se vždy najde šikovný advokát, který vás z toho vyseká, anebo se najde způsob, jak zákon obejít. To je velmi skeptický pohled, ale upozorňuje samozřejmě realisticky na fakta, která známe ze sociálního života velice důvěrně.

A konečně třetí názor je radikálně kritický, který radikálně říká, že je to společnost, která ztratila rozum: společnost totální neodpovědnosti, je to společnost iracionální. U nás tento názor sdílí např. Jiří Krupička. Zkouška dospělosti, to je poslední kniha, která u nás vyšla, ten názor zastává. Shrneme-li ten kritický názor, pak ho shrneme do slova, které je divné, je to hannkep. Je to zkratka pro hedonismus, ato-

mismus, nihilismus, narcismus, konzumentství, egoismus a privatismus. Víc se už té společnosti vynadat nedá. Ti, kteří nedávno házeli dlažební kostky, ti o těchto teoriích ale většinou nemají tušení. Krupička je kultivovaný, jemný, vzdělaný geolog, starý pán, nesmírně vznešeného vzezření, a přesto zastává stejný názor, jaký v praktickém chování projevují ti, jichž si příliš nevážíme.

Dovolte, abych shrnul. Myslím si, že situace zdaleka není tak tragická, jak je popsána v literatuře, ale je vždycky lépe býti prorokem zlých zpráv a ono se to pak ukáže lepší, než naopak. Situace není tak tragická, protože za prvé ty negativní obecné charakteristiky společnosti jsou nediferencované, mluví se o mládeži, ale co je to mládež? Mládež, to je velmi diferencovaný subjekt. Mluví se o společnosti, nic takového, jak říká baronka Thatcherová, neexistuje. Ale ona tomu rozuměla trochu jinak. Za druhé Zigmund Bauman říká, je třeba, abychom se naučili žít se změnou. Ta změna ale potrvá dlouho, ta situace hodnotového roztržení, normotvorného a normoformativního procesu bude trvat dlouho. A za třetí, vezme, že existuje principiální rozdíl mezi verbálním a reálným chováním. Lidé leckdy víc vykřikují, než reálně dělají. Takže netřeba se vždy obávat toho nejhoršího.

Co může veřejnoprávní médium? Veřejnoprávní médium při svém plnění normotvorné funkce by mělo být Bělohradským, Paloušem, Halíkem, Mirkem Dušínem a Masarykem.

Mělo by být Bělohradským proto, že by mělo umožnit mluvit o všech těchto otázkách otevřeně v podobě střetávání názorů. Mělo by ukázat kultivovaně názory na různé hodnoty a různé normy, jak se mohou střetávat a jak se mohou doplňovat, jak mohou být ve vztahu komplementarity a ne ve vztahu antagonismu.

Za druhé být Paloušem: Nepovolit. Tzn. držet určité hodnoty za každou cenu. Palouš je člověk, který nepovolí ve svých křesťanských nefundamentalistických hodnotách. Tedy nepovolit v tom, že normotvornou funkci si nedáme vzít, protože ona nám náleží.

Být Halíkem. Nemám na mysli Halíka jako rétora, ani jako muže, který umí uspořádat nádhernou svatbu. Viděl jsem dvě – je to něco překrásného. Být Halíkem znamená nebát se tradičních hodnot. Nebát se znovu prosazovat

tradiční hodnoty, nikoli na úkor hodnot nových, moderních, postmoderních, ale neustále vracet vědomí společnosti k tomu, že práce, čest, dodržení slova, odpovědnost, věrnost, že to jsou hodnoty, kterým se kdysi říkalo v antice a ve filozofii vždycky – ctnosti. Společnost musí být moderní, může být postmoderní, ale musí být ctnostná. Ctnost není nadávka. Ctnost v minulosti byla vždycky něčím, co člověka povyšovalo, a není důvodu, proč bychom se právě tohoto zbavovali.

Být Mirkem Dušínem znamená – neposmívejme se Rychlým šípům. Já mám na mysli, neposmívejme se jistě mravní naivitě. Neposmívejme se těm lidem, kteří sdílejí tradiční, nikoli konzervativní, řekl bych normální, každodenní hodnoty, a ony se nám zdají naivní. Ne. Foglar byl naivní, to není důvod k výsměchu, to je pouze důvod k zamyšlení nad tím, existují-li alternativní formy prezentace podobných hodnot.

Konečně být Masarykem – moralizovat. Všimněte si, že v této společnosti se nesmějí dvě věci – nesmíte ideologizovat a nesmíte moralizovat. Ideologizovat problém ale neznámá nic jiného, než problém vztáhnout k určitému konkrétnímu zájmu konkrétní zájmové skupiny. Každý problém se ideologizovat dá, ba dokonce musí. Moralizovat znamená vztáhnout určitý konkrétní sociální problém, proces, strukturu k určitým mravním hodnotám a normám, to je moralizování.

A poslední A: Zigmund Bauman zavedl slovo adiaforizace, jímž rozumí toto: některé lidské činnosti, které byly dřív řízeny mravními normami, řídily se určitými hodnotovými systémy, jsme vyňali z mravních norem a ze sféry mravního hodnocení. Nejprve jsme vyňali ze sféry mravního hodnocení trh. Sorosz říká, jak jsem získal ty či ony peníze, je přece úplně lhostejné, já je dávám na dobročinné účely atd. Skončilo to tím, že jsme vyňali z mravního hodnocení člověka. Holocaust nebyl nic jiného než dovedení adiaforizace do tragických konců. Jestliže nechceme, aby naše společnost skončila v reálné anomii, nejen v jejím počátečním stadiu, bojme se adiaforizace, bojme se vyjímání sociálních jevů a procesů z mravního hodnocení a z normativního posuzování. K tomu veřejnoprávní sféře pomáhej Bůh a Poslanecká sněmovna.

Mgr. Miloslav Kučera:

Změny a korektury v nových mediálních zákonech

Dámy a pánové, hezké předpoledne, uznáte zajisté, že vystupovat před vámi po brilantním referátu pana prof. Petruska a po kávové přestávce je to nejnevěděčnejší, co mě mohlo potkat, s výjimkou tématu, které mně bylo přiděleno, protože to je ještě méně vděčné, ale s ohledem na to, že jsem v poslední době získal díky médiím pozici člověka, který je považován za disidenta ve své vlastní straně, tak si myslím, že si mohu dovolit v této roli pokračovat i zde. Nemám připraven svůj projev písemně, na rozdíl od svých předřečníků, a to ze dvou důvodů.

Za prvé, v celé té oblasti, o které má být dneska řeč, co platilo včera, neplatí dnes a bude plně jinak zítra, takže by to byla myslím si do značné míry marná práce, a za druhé, já jsem chtěl spíš glosovat to, jak se situace vyvíjí. Mimochodem to, co vás bude asi nejvíce zajímat, protože většina z vás je více či méně spjata s rozhlasem, ba dokonce s Českým rozhlasem. Tak právě v těchto chvílích by měla zasedat komise Ministerstva kultury nad poslední redakcí zákona č. 484/91 Sb., který by měl být v nové podobě dán Poslanecké sněmovně, tedy po projití legislativní radou vlády, s tím, že by měl být přijat nový zákon jak o Českém rozhlasu, tak i o České televizi. Samozřejmě třetí normou, o které je teď diskuse, je onen tolik diskutovaný zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání.

Když dovolíte, začnu odzadu, tedy zákonem o Českém rozhlasu, protože ten na rozdíl od předešlé normy z roku 1991 velmi mění jak některé paragrafy, tak dokonce přidává i některé celé hlavy, a to velmi často v tom smyslu, o kterém se dnes hodně hovořilo, možná že to bude pro vás překvapení, hned v § 1 po úvodním odstavci, který má text: zřizuje se Český rozhlas se sídlem v Praze, a hned druhý odstavec má tuto větu: Český rozhlas zajišťuje veřejnou službu v oblasti rozhlasového vysílání. Tak zní navrhovaný nový zákon. Já jenom pevně doufám, že se někomu z našich rozhlasových teoretiků podaří definovat, co to vlastně je veřejná služba, protože jsem přesvědčen, že nejenom sami legislativní tvůrci tohoto návrhu zákona na Ministerstvu kultury, natož pak 200 poslanců, 81 sená-

torů, pana prezidenta z toho vyjmu, nevědí, co to veřejná služba je, myslím tím rozhlasové vysílání, nicméně budou pro to muset nějakým způsobem zvednout ruku. Faktem ale zůstává, že bude-li tento zákon na konci roku 2000 projednáván a řekněme na začátku roku 2001 přijat, pak se poprvé dočkáváme toho, že veřejná služba v oblasti rozhlasového vysílání se stává zákonnou normou. Druhý paragraf tohoto zákona znovu opakuje, že povinností Českého rozhlasu je poskytovat veřejnou službu tvorbou a šířením rozhlasových programů na celém území České republiky, a dodává se, že veřejná služba je založena na úctě k ústavně zaručeným právům a právnímu řádu, přispívá k prohlubování a rozvoji demokracie a společenské soudržnosti. Všimněte si prosím toho posledního dvousloví, to mně připadá zvláště zajímavé v souvislosti se zákonem – společenská soudržnost ve vztahu k veřejné službě. Prosil bych, jsou-li tady přítomni teoretici a filozofové, jestli by se nad tímto tématem mohli zamyslet. A teď se tady hovoří, a to je celý nový druhý paragraf, co všechno je hlavním úkolem veřejné služby v oblasti rozhlasového vysílání. Je to tedy zejména:

- a) poskytovat objektivní, ověřené, ve svém celku vyvážené a všestranné informace pro svobodné vytváření názorů;
- b) programová kvalita a různorodost;
- c) rozvíjet kulturní identitu českého národa, národnostních a etnických menšin v České republice a kulturních tradic společenství cizinců dlouhodobě žijících na území České republiky a spoluvytvářet evropský kulturní prostor;
Cituji doslova a nekomentuji stylistickou kvalitu této věty, která je v navrhovaném zákoně. Předpokládám, že se jí podaří ještě upravit, aby to bylo správně česky.
- d) vyjadřovat zájmy všech skupin společnosti bez ohledu na jejich náboženství, kulturu, rasu, pohlaví či sexuální zaměření;
- e) prosazovat oprávněné zájmy dětí a mládeže a principu rovného postavení mužů a žen;
- f) vysílat díl domácí a zahraniční tvorby;

- g) vyrábět a vysílat zejména zpravodajské, publicistické, dokumentární, umělecké, dramatické, sportovní, zábavné a vzdělávací pořady a pořady pro děti a mládež;
- h) informování o stavu životního prostředí a o výsledcích vědy a výzkumu.

Tedy takto přesně v § 2 odst. 2 je definována veřejná služba, která se týká rozhlasového vysílání.

Některé z dalších paragrafů přeskočím, protože mají charakter technických norem – např. na kterých vlnách, v jakých pásmech, v jakém čase se má co vysílat.

A přejdu k dalšímu paragrafu, který bude také nepochybně zajímavý, a ten se týká toho, kdo má dohlížet nad tím, aby vysílání veřejné služby bylo takové, jaké má být, tj., aby ho Český rozhlas provozoval. Nad touto činností Českého rozhlasu – slovo je přesně definováno, že jde o kontrolu činnosti – bdí Rada Českého rozhlasu, kterou volí a odvolává Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. To není novinka, to už bylo v zákoně před tím, nicméně se to tady objevuje znovu, protože asi víte, že v souvislosti s demokratizací a veřejnoprávností se vedou diskuse o tom, kdo má a za jakých okolností volit Radu Českého rozhlasu, a nejen tuto Radu, ale také Radu České televize, potažmo pak tzv. velkou radu, tedy Radu pro rozhlasové a televizní vysílání.

Já bych byl velmi rád, kdybyste to, co teď řeknu, brali jako faktické sdělení, ne jako vlastní názor, od kterého se jinak hluboce distancuji. Je to prostě tak, že Poslanecká sněmovna si nenechá to potěšení a tu možnost, aby volila jednotlivé Rady, vzít ze svých pravomocí, a opakují znovu, nechci to dál komentovat, prostě situace je taková, že kdyby v návrhu zákona byla jiná varianta, Poslanecká sněmovna ji stejně škrtně a vrátí to do té původní podoby. Můžeme si o tom myslet, co chceme, nic na tom zřejmě v tuto chvíli nezměníme.

Co je ale nové, být to v minulém zákoně bylo také, ale ne tak explicitně vyjmenováno, je v navrhovaném zákonu v § 4 odst. 2, že návrhy na kandidáty Rady předkládají Poslanecké sněmovně kulturní, regionální, politické, odborové, církevní, školské, vědecké, ekologické, národnostní a zájmové organizace a sdružení. Čili občanská veřejnost může Poslanecké sněmovně předkládat návrhy na kandidáty, na členy Rady. Druhá věc je, co Poslanecká sněmovna

s těmi návrhy udělá, ale to už není téma pro zákon. Dál se tady hovoří – celkem nic nového, na jak dlouho se Rada volí, kdo může být členem Rady, komu se Rada ze své činnosti odpovídá atd. Stejně tak se hovoří, co je neslučitelné s funkcí být v Radě, tj. původně vedle poslanců a prezidenta České republiky se tady přidá, že také senátoři, soudci, státní zástupci, ale také generální ředitel Českého rozhlasu nebo České televize atd. Dokonce i členové bankovní rady České národní banky nemohou být členy Rady Českého rozhlasu nebo Rady České televize a stejně tak členové Rady nesmějí zastávat žádné funkce v politických stranách nebo politických hnutích. Čili to je řeč o té neslučitelnosti.

Myslím si, že zajímavý moment z hlediska veřejnoprávnosti rozhlasu je to, že se v § 7 o jednání Rady objevuje paragraf, který činí jednání Rady veřejným. To je věc, která se stala v poslední době předmětem velké diskuse ani ne tak u Rady Českého rozhlasu, nevím jestli je to tím, že rozhlas jako médium není považován za tak silný, nebo naopak je tak demokraticky stabilizován, že ten tlak není tak nutný, ale hlavně na veřejnost jednání Rady tlačili kolegové v oblasti televize, kteří velmi usilovali o to, aby jednání Rady České televize bylo veřejné, takže se toto objevuje v zákoně – tedy zatím v návrhu, ale předpokládám, že tento návrh projde, že jednání Rady bude veřejné. Veřejnost může být na základě usnesení Rady po celé jednání Rady nebo po jeho část vyloučena, pokud jsou projednávány skutečnosti chráněné podle zvláštních právních předpisů. Tím se myslí zejména osobní údaje, ochrana utajovaných skutečností a obchodní zákoník. Je tady ale zajímavý dovětek: Za nepřístojné narušování veřejného jednání může předsedající zástupce veřejnost napomenout a za opakované nepřístojné narušování veřejného jednání vykázat z jednacích prostor. Takže abyste věděli, pokud byste rušili při jednání Rady, můžete být případně vykázáni. Stejně tak se pořizuje z jednání Rady zápis, který je veřejný, a tyto zápisy musí být nejpozději do třetího dne po konání jednání Rady zveřejněny prostřednictvím sítě Internet. To jim uloží zákon. Že jsou veřejné výroční zprávy, to je samozřejmě v této chvíli celkem logické. Dovolil bych si vám teď sdělit, že bude existovat ještě jeden nový paragraf v tomto zákoně, který se týká nově zřízeného orgánu, a to jak v Českém rozhlasu, tak